

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2003-2004

Osmanlı Ordusunda Kadın Askerler: Kadın İşçi Taburu (1917-1919)

Yavuz Selim Karakışla

Osmanlı İmparatorluğu, 1911 yılında İtalya'nın Osmanlı idaresindeki Libya'ya saldırmasıyla patlak vermiş olan Trablusgarb Savaşı'ndan başlayarak, Balkan Savaşı (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ve Milli Mücadele (1919-1923) savaşlarına katılır. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen son on iki yıllık süre içerisinde, Osmanlı İmparatorluğu hep savaş halindedir. Birinci Dünya Savaşı Avrupa'da 1914 yılında başladıktan sonra, 1914'ten 1915 yazına kadar, işler Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da çok rahat yürümektedir.

Şehirlerin dışında, tarımsal alanlarda kadınlar üretimle meşgul oldukları ve zaten kendi akrabalarıyla birlikte oturdukları için, Anadolu'nun kırsal kesimlerinde yaşayan kadınların açlıkla karşı karşıya kalmaları söz konusu değildir. Ama Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük şehirlerinde erkekler birbiri ardına cephelere koşmaya başlayınca, pek çok kadın erkeksiz kalır. Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Müslüman Osmanlı toplumunda bir kadının erkeksiz kalması, aklıktan kırılan bir şehrin ortasında gelirsiz kalmış olması anlamına gelmektedir.

Bu durumun açtığı toplumsal yaralar, Harbiye Nezareti'ni de müthiş rahatsız etmektedir. İstanbul'da erkeklerini cepheye uğurlamış olan Müslüman Osmanlı kadınlarının karşı karşıya kalmış oldukları geçim sıkıntısının farkında olan Nezaret, birtakım toplumsal önlemler alma ihtiyacı hisseder. Alınan bu önlemlerden biri de, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın idaresinde kurulmuş olan Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi'dir. Cemiyetin ilk yönetim kurulunu, Harbiye Nezareti'nin en önemli rütbeli subaylarından yedi kişilik bir erkekler grubu oluşturur. Kadınları Çalıştırma Cemiyeti başından sonuna kadar her zaman erkekler tarafından yönetilir.

Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın başkanlığı ve karısı Naciye Sultan'ın himayesi altında 1916 yılının yaz aylarında kurulmuş olan Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi, Osmanlı toplumunun Müslüman kesimine mensup kadınların çalışma hayatına katılması yönünde büyük bir atılım gerçekleştirmişti. Cemiyetin kuruluşu gündelik gazeteler ile ilan edilir edilmez, cemiyet genel merkezi iş isteyen Müslüman Osmanlı kadınlarının istilasına uğramıştı. İki buçuk ay gibi kısa bir süre zarfında, 14.000 Müslüman Osmanlı kadınının iş isteği ile karşı karşıya kalan cemiyet, gördüğü yoğun ilgiden dolayı ne yapacağını şaşırılmıştı.

Zamanla, bu büyük başvuru yığılmasını eritmek ve toplumda var olan iş talebine bir nebze olsun cevap verebilmek amacıyla cemiyet adına şubeler açıldı. Müslüman nüfusun ve dolayısıyla da cemiyete yapılan başvuruların yoğun olduğu Çapa, Üsküdar, Vezneciler gibi bazı bölgelerde açılan şubelerde, elişleri gibi az sermaye gerektiren bazı dallarda hemen üretime geçildi. Cemiyetin başkanlığını yürüten Enver Paşa'nın bir yandan da başkumandan vekili ve harbiye nazırı sıfatlarını taşıyor olması, cemiyete büyük avantajlar sağlamaktaydı. Bu avantajların başında da cemiyet şubelerinin Osmanlı ordusunun ihtiyaçları için açılmış olan ihalelere katılabilmesi gelmekteydi. Osmanlı ordusunun açmış olduğu ihalelerden, cemiyet için kendisine yetecek kadar iş ve istihdam yaratacak iş olanakları yaratılmaktaydı.

Alınan bütün bu önlemler cemiyetin kendisine ulaşan başvurulara yetişebilmesi için yeterli olmadı. Bu nedenle, çeşitli sanayi kuruluşlarına ve devlet teşebbüslerine haber salındı. Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, bir iş ve işçi bulma kurumu gibi, iş arayan Müslüman Osmanlı kadınları ile işçi arayan Osmanlı işletmelerini bir araya getirmeye ve toplumdaki istihdam açığını Müslüman kadınları çeşitli işkollarında hizmet veren işyerlerine yerleştirerek çözmeye çalıştı. Cemiyetin kuruluşunu izleyen bir yıl içerisinde 8.860 civarında Müslüman Osmanlı kadın işçi cemiyet aracılığı ile çeşitli kuruluşlarda çalışmaya başlamıştı.

Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi, bir anda Osmanlı İmparatorluğu'nun en fazla sayıda kadın işçi çalıştıran kuruluşu haline gelmişti. Cemiyetin kuruluş nizamnamesinde yer alan bir kural gereği, cemiyet yönetimi kendi bünyesinde iş verdiği veya bir başka kuruluşta işe soktuğu bütün kadın işçilerin maaşlarından yüzde on beşlik bir kesinti yapıyordu. Böylelikle, cemiyet adına veya cemiyet aracılığıyla çalışmaya başlayan her Müslüman kadın işçi cemiyetin bütçesine doğrudan doğruya katkıda bulunmuş oluyordu. Ayrıca, bu yöntemle, cemiyet bünyesinde çalışan her işçinin yine kendisi gibi çalışmak durumunda olan başka kadınlar için yeni istihdam olanakları yaratılmasına katkıda bulunması da sağlanmış oluyordu. Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin çalıştırdığı kadınların sayısı çoğaldıkça, işçi kadınlardan alınan bu kesintilerin toplamı büyük miktarlara ulaşmaya başladı. Cemiyet büyük bir hızla geliştikçe, gelirleri de giderek artıyordu. Cemiyet yöneticileri ileride yeni yatırımlar yapmak ve yeni iş olanakları geliştirebilmek için cemiyetin çalışanlarından aldığı bu yüzde on beşlik kesintilere güveniyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gölgesinde ve Enver Paşa'nın himayesinde hızla büyüyüp gelişen Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi, zamanla kuruluş amacının dışına taşan bazı faaliyetlerde de bulunmaya başladı. Cemiyet yönetiminin aldığı bir kararla, cemiyet kadın ve erkek çalışanlarının evlenmelerini teşvik etmeye, hatta onları evlenmeye zorladı; bu amaçla, gündelik gazetelere evlenme ilanları vererek bir ilke de imzasını atmış oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kez gazete ilanları yoluyla ve bir cemiyetin arabuluculuğu ile evlenen bu ilk çiftler yine gazeteler aracılığı ile Osmanlı kamuoyuna duyuruldu.

Cemiyetin bir başka faaliyet alanı da savaş ve özellikle de Ermeni tehirci nedeniyle kimsesiz kalmış olan küçük çocuklara yardım elini uzatmasıydı. Anadolu'dan getirilen binlerce kimsesiz çocuk Kadınları Çalıştırma Cemiyeti aracılığıyla gözetim altına alındı. Bu çocuklar geçici bir süre cemiyetin şubelerinde barındırıldıktan sonra, İstanbul ve civarında yaşayan çeşitli ailelerin yanına yerleştirildiler.

Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, II. Meşrutiyet döneminde uzun süren savaşlar nedeniyle, çalışmak zorunda kalan Müslüman Osmanlı kadınlarına iş bulmak ve iş olanakları sağlamak amacıyla kurulmuştu. Ancak, Birinci Dünya Savaşı Müslüman Osmanlı toplumunun bazı kesimlerinde öylesine derin yaralar açmıştı ki, sorunlar bu kesime mensup kadınlara çalışacakları birer münasip iş bulmakla bile çözülecek gibi değildi. Birakin kendilerine yeterli gelir sağlayacak birer iş bulup çalışmayı, bazı Müslüman kadınların kalacak yeri, giyecek kıyafeti, yiyecek yemeği bile yoktu.

Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin en önemli faaliyetlerinden biri de bu acil sorunları çözebilmek için bir çare arayışı oldu. Cemiyet şubelerinde yatakhaneler ve yemekhaneler kuruldu ve acil ihtiyaç sahibi kadınlara yatacak, giyecek ve yiyecek yardımı sağlanmaya başladı; ancak, alınan bütün bu önlemler geçici bir çözüm olmaktan ileri gitmiyordu. Cemiyetin acil ihtiyaç içinde bulunan ve çaresizlik içinde kendisine sığınan bütün Müslüman kadınları kendi olanakları ile barındırması, giydirmesi ve yedirip içirmesi hemen hemen imkânsızdı. Kalacak bir yeri olmayan kadınlar için yeni bir alan açma zorunluluğu vardı. Yeni kadınların alınabilmesi için bu kadınlara iş bulmak, onları doyurmaya başlayıp kendi kendilerini idare eder duruma getirmek, hatta zaman içerisinde bazı kadınları evlendirip cemiyetin korumasından çıkartarak, daha fazla ihtiyaç içerisindeki başka kadınları onlardan açılan yerlere doldurmak gerekmektedir.

Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin yaptığı bütün üretim orduyla bağlantılıydı; yani buradaki 2.500 kadının büyük bir bölümü ordunun ihaleleri için hazırlanmakta olan askeri ihtiyaçları karşılamak üzere orada bulunmaktaydı. Kimisi matara, kimisi askerin ayağına çarık yapmakta, kimisi elbise dikmekte, kimisi askerler için iç çamaşırını hazırlamakta ve kimisi de makine olmadığından elle askerler için yün kışık yecekler örmekteydi.

Buradan çıkarılabilecek önemli bazı sonuçlar vardır. Birincisi, bu kadınların çok ucuza çalıştırılıyor olmalarıdır. İkincisi de, bu işlerin ekonomik olarak gereksinim duyulan değil, kadınlar için "özellikle yaratılmış" işler olmasıdır. Cemiyetin himayesine sığınan kadınlardan bazıları o kadar zavallı durumdadırlar ki, kalacak yerleri, yiyecek yemekleri olmadığı gibi, üzerlerine giyecek doğru dürüst giyecekleri bile kalmamıştır.

İşte bu durum karşısında, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin geliştirmiş olduğu en ilginç uygulama Osmanlı ordusu bünyesinde yer alan amele taburları arasında, deneme mahiyetinde bir de kadın amele taburu kurulması fikrini ortaya atmak olmuştur. Hem başkumandan vekili ve harbiye nazırı, hem de Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin başkanı olan Enver Paşa, ortaya atılan bu fikri hemen benimsemişti. Enver Paşa, yaveri Yüzbaşı Hasan Tahsin Bey aracılığı ile 26 Temmuz 1917 günü Kadın İşçi Taburu'nun kurulması görevini Birinci Osmanlı Ordusu kumandanı Ferik Es'ad Paşa'ya vermişti. Daha sonra Kadın İşçi Taburu'nda elyazması olarak hazırlanan Kadın Birinci İşçi Taburu Tarihçesi'nde de aktarıldığı üzere, Birinci Ordu'ya telefonla ulaştırılan bu emir gayet kısa ve netti: "Nâzır Paşa hazretleri kadınlardan mürekkeb (oluşan) bir Amele Taburu teşkilıyla tecrübe yapılmasını emir buyurdular."

İhtiyaç içindeki kadınların barınak, yiyecek, giyecek ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için bir teklif paketi hazırlandı ve Harbiye Nezareti'ne sunuldu. Bu teklif paketinin içinde beş ana madde vardır. Birincisi, kadın işçi taburunu kurarken, yine de, yönetimi kadınlara emanet etme konusunda askerlerin kafası biraz karışık. Soruna çok basit bir çözüm bulunur: Osmanlı ordusundan emekli edilmiş, ama harbiye sınıfına mensup olmayan, yaşlı ancak asker olarak çok disiplinli bir subay bulup, kadınların başına koymak; onun altına, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin yapacağı imtihanlar sonucunda birtakım eğitilmiş kadınları "kâtime" ve "memure" sıfatıyla üst rütbeli subaylar olarak belirlemek; onların altındaki işçiler arasından da Osmanlı Ordusu'nun diğer birimlerinde de olduğu gibi erbeş olarak onbaşılar ve çavuşlar seçmek.

İkinci olarak, tabura katılacak kadın işçilerin gönüllü olarak kaydedilmesine karar verilir, ama kâtime ve memureler Kadınları Çalıştırma Cemiyeti tarafından seçilecektir. Üçüncüsü ve en ilginç, tabura kaydedilmek için bir kadının kucakta çocuğunun olmaması gerekmektedir; ama bu hiç çocuğunun olmayacağı anlamına gelmemektedir. Kadının orduya katılabilmesi için, çocuğunun olması durumunda, çocuğunu da yanında getirmesi kabul edilmiştir. Kadınların aşılarının tamam olması, kalıcı ve bulaşıcı bir hastalığının olmaması, gücü kuvveti yerinde ve 18-40 yaş arasında olması gereklidir. Dördüncüsü, bu kadınlar Osmanlı ordusundaki herhangi bir asker gibi yedirilecek, içirilecek, donatılacak, barındırılacaklar ve bunun yanı sıra çalıştırlarının karşısında ücret kazanacaklardır.

Beşincisi, paranın yanı sıra Osmanlı ordusunda bütün erkek erlere verilen er tayını vardır. Er tayını da bugünkü bildiğimiz ekmekten biraz daha büyük bir somundan oluşur. Ayrıca sabah, öğle ve akşam günde üç öğün yemek verilmektedir. Bu üç öğün yemek kalori hesabı olarak tasarlanır ve çocuklardan bazıları da bu hesaba dahildir. Eğer yaşı yediden büyükse bir tayın verilir çocuklara, yediden küçükse yarım tayın olarak hesaplanır. Aynı şekilde, izinli günlerinde –ki haftada bir gün izinleri vardır, o da cuma günüdür– binadan çıktıkları zaman bütün kamu taşımacılığı hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanırlar. Bunun yanı sıra, orduda giydirilen üniformalardan ve asker postallarından da dağıtılır. Kadın askerlerin zorunlu diğer ihtiyaçları da ordu tarafından karşılanır.

Ferik Es'ad Paşa Kadın İşçi Taburu'nun kurulması görevini Birinci Ordu-yı Hümâyûn Erkân-ı Harbiye İkinci Şubesi'ne devretti. Kısa bir süre zarfında, gerekli ön hazırlıklar tamamlanmıştı. Taburun barınak, giyecek, yiyecek ve içecek ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir teklif paketi 3 Ağustos 1917 tarihinde Harbiye Nezareti'ne bildirilmiş ve teklifin kabul görmesi üzerine gerekli işlemlere başlanmıştı. Nihayet, merkezi İstanbul'da bulunan Birinci Osmanlı Ordusu'na bağlı olarak oluşturulan Kadın Birinci İşçi Taburu 10 Eylül 1917 günü resmen kurulmuştu. Kapağında aynı tarihi ve Birinci Ordu-yı Hümâyûn'a Mensûb Kadın Birinci

İşçi Taburu, Hidemât-ı Dâhiliye Talimâtname'si adını taşıyan bir de "iç hizmet talimatı" da aynı gün yayımlanmıştı.

Taburun oluşturulmaya başlanması aşamasında, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti aracılığıyla gündelik gazetelere ilanlar verilerek, Kadın İşçi Taburu'nda işçi olarak çalıştırılmak üzere işçi kadınlar aranmakta olduğu Osmanlı kamuoyuna duyuruldu. Cemiyetin ilanına göre, aşağıda belirtilen altı şartı eksiksiz olarak taşıyan Müslüman Osmanlı kadınları, Birinci Kadın İşçi Taburu'na katılabilirler. Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin Çarşıkapı'daki genel merkezine başvurarak aday olabileceklerdi:

1. Tebaa-i Osmaniye'den olmak ve güçlü kuvvetli bulunmak (tezkere-i Osmaniye göstermek)
2. Aşılı olmak (aşı kâğıdı olacaktır)
3. Kalıcı ve bulaşıcı hastalığı bulunmamak (ayrıca muayene yapılacaktır)
4. Ehl-i namus ve iffetten olduğuna dair mahalle muhtarından ve imamından bir ilmühaber getirmiş olmak
5. Yaşı azami 30, asgari 18 olmak
6. Kucakta taşınır çocuğu olmamak

Kadın İşçi Taburu için kaleme alınmış olan Kadın Birinci İşçi Taburu Tarihçesi'nden anlaşıldığı kadarıyla, yayınlanan bu ilanlara karşılık, cemiyete beklenildiği gibi büyük sayıda başvuru gelmemişti. 1911 yılına kadar gayrimüslim Osmanlıları saflarına kabul etmeyen, Birinci Dünya Savaşı yıllarında da Müslüman olmayan azzınlık mensubu erkekleri silah altına almaktansa, güvenlik nedeniyle silahsız olarak zorunlu askerlik yaptırmak amacıyla amele taburlarını kurmuş olan Osmanlı ordusunun kapılarını ilk kez kadınlara açması, pek çok kişi tarafından ihtiyat ve kuşku ile karşılanmıştı. Osmanlı ordusu gibi tarih boyunca yalnızca Müslüman erkeklerden oluşan bir kurumun bünyesinde bir Kadın Amele Taburu oluşturmak hiç de kolay bir şey değildi. Okurları bilgilendirmek ve hatta kadınları özendirme amacıyla, ilanların akabinde oluşturulacak olan Kadın Amele Taburu'nun nasıl kurulacağı, işleyeceği ve kadın askerlerin ne gibi işlerde çalıştırılacağını gazete okurlarına detaylarıyla anlatan başka yazılar da yayımlanmıştı.

Tabura yapılacak olan başvurular, kontrat imzalamak isteyen gönüllülerden gelmekteydi. İşçi kadınların İstanbul ve civarından temin edilememesi nedeniyle, taşra vilayetlerine de duyurular çıkarıldı. Ancak, taburun eğitilmiş kadınlardan oluşan kâtime ve memure adaylarının İstanbul'dan Kadınları Çalıştırma Cemiyeti aracılığıyla yapılmış olan başvurular arasından seçilmesine özen gösterildi. Hatta, oluşturulmakta olan tabura eleman bulunması amacıyla, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti İstanbul'da çeşitli yerlere ilanlar asarak, Birinci Osmanlı Ordusu'na bağlı olarak bir Kadın İşçi Taburu'nun kurulmuş olduğunu halka duyurmaya ve Müslüman kadınları tabura başvurmaya özendirmeye çalıştı. Bu amaçla, cemiyet yöneticileri İstanbul'da bulunan bütün mahalle muhtarları ve imamları da halkı bu konuda bilgilendirmeleri ve başvuruda bulunmak isteyen kadınlara yol göstermeleri için uyardı.

Kadın İşçi Taburu'na başvuruda bulunmak isteyenler, İstanbul'da Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'ne, İstanbul dışında ise mülki amirliklere bağlı olan mahalli meclislere başvuruyordu. İlk ilanların sonucunda, ilk günlerdeki durgunluğun ardından giderek artan sayıda başvuru gerçekleşti. 23 Ağustos 1917 tarihine kadar, 149 kadın işçi kayıt yaptırdı. Kayıtlar tamamlandığında, 30 tanesi nakliye işleri ve 270 tanesi de yol yapımı, siper kazılması, ziraat gibi çeşitli diğer işlerde çalıştırılmak üzere, toplam 300 kadın işçi Kadın İşçi Taburu'na kayıt yaptırmıştı. Tabura kesin kayıt için çağrılar 26 Eylül 1917 günü gündelik gazetelerle Osmanlı kamuoyuna duyurulmuştu. Ekim ayı içerisinde de Kadınları Çalıştırma Cemiyeti aracılığı ile kâtime ve memurelerin kayıt ve sınav işlemlerine başlanmış, başarılı görülen kadın adayların kayıtları da 20 Ekim 1917 tarihinden itibaren yapılmaya başlanmıştı. Tabura tayin edilen kâtime ve memureler 12 Kasım 1917 tarihinde Birinci Ordu Erkân-ı Harbiye İkinci Şubesi'nde Binbaşı Ziya Bey başkanlığında oluşturulan bir heyet tarafından 15 Kasım 1917 günü sınava alınmıştı. Bu sınavda da başarılı görülen kadın kâtime ve memurelerin kesin kayıtları ve memuriyetlerine atanmaları 25 Kasım 1917 günü gerçekleşmişti.

Kadın İşçi Taburu'na kabul edilen işçi kadınlar da kasım ayı içinde kontratlarını imzalayarak bölüklerin emrine katılmaya başladılar. Kontratını imzalayan kadın işçilerin fotoğrafları çekiliyor, birer nüshası taburda diğeri de kendilerinde kalmak üzere fotoğraflı kimlik belgeleri düzenleniyordu. Taburda üniforma ile çekilmiş olan bu fotoğraflardan oluşan üç fotoğraf albümü düzenlenerek biri Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'ne, biri Birinci Ordu Kumandanlığı'na gönderilmiş, diğeri de Kadın İşçi Taburu'nda saklanmıştı.

Taburun kumandanlığına önce emekli Kıdemli Yüzbaşı Câvid Hilmi Bey getirilmiş, Nisan 1917'de de bu göreve Eyüp Sultan Fes ve Dikimhanesi'nden emekli olan Yüzbaşı Hacı Osman Bey atanmıştı. Daha sonra, 24 Mart 1918 tarihinde Mostarlı emekli Binbaşı Mehmed Ali Efendi tabur kumandanlığına getirilmişti. Kadın İşçi Taburu'nda istihdam edilen kadın işçilerin idare ve komutası için, evli ve iyi hali ile tanınan "mazbut" subayların seçilmesine büyük özen gösterilmişti. Taburda, tabur kumandanının yanı sıra, ikisi tabur karargahında ve üçü de bölüklerde olmak üzere toplam altı subay görevlendirilmişti. Zamanla erkek görevlilerin yerlerini kadınlara bırakmaları ve erkek subayların kadın görevlileri bu görevlerde başarı gösterebilmeleri için eğitmesi gerektiği de düşünülmüştü.

Taburun yönetiminde, subaylarla ilgili, haremlik ve selamlık uygulamasını tamamlayan çok önemli bir fiili durum vardır. Subayları seçerken 40 yaşın üzerinde olmalarına, elden ayaktan mümkünse düşmüş olmalarına ve kesinlikle evli olmalarına önem verilmektedir. Dahası, subayların evlerinin her akşam eve gidebilecekleri uzaklıkta olmasına özen gösterilmektedir; yani, "cinsel bir ihtiyaç varsa eve gidilsin, sabahleyin geri gelinsin" gibi bir uygulama vardır.

Tabur mevcudunda, görevlendirilmiş olan bu altı subaydan başka erkek bulunmamaktaydı. Taburda, ayrıca, tamamı kadınlardan oluşan bir büyük hanım, iki takım başı, on beş manga başı, altı kâtime, bir depo memuresi, bir hesap memuresi, üç hastabakıcı, iki aşçı, iki terzi, üç saka, bir marangoz ve bir de semerci görevliydi. Kadın İşçi Taburu'na ilk başvuruyu yapmış olan Adile Süleyman Hanım, tabura başkâtime olarak atanmıştı.

Tabur yönetimi şu şekilde oluşmuştu:

- 1) Tabur kumandanı
- 2) Tabur başkâtibesini (büyük hanım)
- 3) Tabur hesap memuru
- 4) Birinci Bölük (bölükbaşı)
- 5) Birinci Bölük (kumandanı)

Tabura kayıt yaptıran bütün kadınlar, 2 Aralık 1917 tarihinde içlerinde bir ebenin de yer aldığı bir askeri sıhhiye heyeti tarafından sağlık muayenesinden geçirilmişlerdi. Taburda bir de revir oluşturulmuş, bir doktor ve hemşirelerden oluşan bir sağlık ekibi kurulmuştu. Civar hastanelerden birisinde de tabur hizmetine yönelik olarak bir koğuşun "tamamen tecrit edilmiş vaziyette" kadın işçilerden hasta olanlara ayrılması sağlanmıştı. Kadın İşçi Taburu çalışmak için araziye çıktığı zaman, hemşirelerden biri işçi kadınlarla birlikte işyerine gidiyor, kapsamlı bir sağlık çantası da gidilen her yere kadın işçilerle birlikte taşıyordu.

Ayrıca, Osmanlı ordusunun bütün diğer taburlarında olduğu gibi tabur görevlilerinin uygunsuz davranışlarını incelemek ve disiplinsiz hareketlerini cezalandırmak amacıyla bir de haysiyet divanı kurulmuştu. Ancak, o dönemde Osmanlı ordusunda sıkça kullanıldığı anlaşılan dayak cezasının Kadın İşçi Taburu mensubu kadınlara karşı kesinlikle uygulanmaması da karara bağlanmıştı.

Kadın İşçi Taburu'na katılan kadın işçiler Osmanlı ordusuna mensup olan diğer askerler gibi er maaşı alacaklar, ayrıca yaptıkları işe göre ücret almaya hak kazanmış olacaktı. Taburda görevli kadınlara da üstlenmiş oldukları görevlere göre şu ücretler verilmekteydi:

	Asgari Maaş (kuruş)	Azami Maaş (kuruş)
Tabur kâtime	600	800
Tabur ve bölük kâtime Tabur iaşe memuresi Tabur depo memuresi	500	700
Bölükbaşı	600	700
Takımbaşı Hastabakıcı	500	800
Terzi	400	600
Aşçı	300	450
İşçi kadın	500	600
	250	350
	10	

Kadın İşçi Taburu mensubu kadınların her birine şu teçhizat ve giyim eşyalarından birer adet verilmekteydi: ceket, şalvar, yeldirme, başörtüsü, çorap, iç çamaşırı, tozluk, eşya çantası, matara, ekme torbası, ot minder kılıfı, yastık kılıfı, portatif çadır, battaniye, kilim, potin, pelerin (memureler için), ve manto (işçi kadınlar için). Bütün bu giysiler siyah kumaştan ve vücut hatlarını göstermeyecek şekilde bol kesimli olarak yapılmıştı. Kadınlara verilen beyaz başörtüler haricindeki bütün giysiler siyah kaba kumaştan imal edilmişlerdi. Ayrıca, arazide çalışacak olan kadın işçilere çamura dayanıklı tahta ayakkabılar, kâtime ve memurelere de tahta asalar verilmekteydi.

Kadın işçilerle aynı üniformayı giymekte olan kâtime ve memureleri işçilerden ayırt edebilmek için üniformalarının yakalarına takılan yaldızlı veya kırmızı renkli yıldız şeklinde rütbelere kullanılmaktaydı. Buna göre, bütün kâtime ve memurelerin her iki yakasında da belirli boyutta kesilmiş ve etrafı bir santim eninde sırma şeritle çevrilmiş kırmızı bir çuha parçası dikilmişti. Bölükbaşılar bu sırmayla çevrilmiş kırmızı çuhanın ortasına iki yıldız, takımbaşılar da bir yıldız takacaklardı. Kıdemsiz takımbaşılar sırmalı çuhanın içine yıldız takmayacaklardı. Bölükbaşı ve takımbaşılardan yıldız ve sırmaları sarı, diğer kâtime ve memurelerin yıldız ve sırmaları da beyaz renkteydi.

Başkâtime yakasında etrafı beyaz sırmayla çevrili kırmızı çuha üzerinde beyaz bir yıldız, diğer bütün kâtime, kıdemsiz takım başılar ve depo ve işe memureleri de yalnızca beyaz sırmayla çevrilmiş kırmızı çuha takacaklardı. Hastabakıcı ve terzilerin yakalarında bulunan kırmızı çuhaların etrafında sırma yoktu. Terziler yıldız yerine beyaz madeni bir makas, hastabakıcılar da beyaz madeni bir hilal takacaklardı. Kadın işçilerden seçilen onbaşı, çavuş ve başçavuş rütbesindeki kadınlar da kırmızı çuha ve sırma kullanmasızın, yakalarına sırasıyla bir, iki ve üç sarı yıldız takacaklardı. Kadın işçiler de yakalarına hiçbir şey takmayacaklardı.

Tabura katılan bütün kadınlar belirli bir depozito karşılığında bu elbiseleri ve sol kollarına takmakla yükümlü oldukları damgalı kırmızı pazubantları alacaklar ve eğer disiplin suçları gibi belirli nedenlerle taburdan ayrılacak olurlarsa bu depozitoyu geri alamayacaklardı. Ayrıca, kendilerine verilmiş olan teçhizatı kaybeden veya vaktinden önce tahrip eden kadınların yatırmış oldukları depozitolara da tabur tarafından el konacaktı.

Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin kur(dur)muş olduğu Birinci Kadın İşçi Taburu, aslında ilk örnekleri Almanya'da görülen bazı paramiliter uygulamalar üzerine Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılmış kısa ömürlü bir denemeden başka bir şey değildi. Osmanlı toplumunda ve özellikle de tamamı erkeklerden oluşan Osmanlı ordusunun diğer birimlerinde kuşku ve ihtiyatla karşılanmıştı. Kadın İşçi Taburu'nun adı, amele taburları arasında yer aldığı için, "tabur" olarak anılmaktaydı, ama, aslında taburun gerçek mevcudu bir bölük oluşturmaya yetecek olan 100 kişiye bile ulaşmamıştı. Taburun aktif mevcudu hiçbir zaman 80-90 kadını aşmamıştı.

Kadın İşçi Taburu hiçbir zaman doğru dürtüst üretime bile geçmeyi başaramadı. Taburun kurulduğu ilk günlerde tarımsal üretim için çalışmalara başlandı, ama iki günlük bir çalışma sonrasında çoğunluğu İstanbullu olan kadın işçilerin bu işe hiç de yatkın olmadığı görüldü. Dahası, henüz kontratlar imzalanmamış olduğu için, kadın işçilerden bir bölümü bu ağır işlerden çabuk yılarak taburdan ayrılmak istedikler. Ayrıca, daha sonra girilen yol inşaatı da başarısızlıkla sonuçlandı. El arabalarıyla taş, toprak, kum taşıtılan, toprak düzleştirilmesi ve hendek açılması gibi ağır işlere koşulan kadın işçiler pek az iş yapabilmekteydi.

"Amele" denince, Osmanlı ordusunun subaylarının aklına iki şey gelmektedir: Bu zavallı kadınlara yol açtırmak veya tarımsal üretim yaptırmak. İki deneme de fiyaskoyla sonuçlanınca, kadın işçiler için bir başka çözüm bulurlar. Kadınları Çalıştırma Cemiyeti çok sayıda kadın işçiye evlerinde yün eğirtmekte ve bu yünleri makinelerle şubelerde örüp yelek haline getirterek askerlere sunmaktadır. Kadın İşçi Taburu'ndaki kadınların da sanki evlerinde yaşıyorlarmış gibi part-time yün eğirmeleri önerilir. Kadınların Çalıştırma Cemiyeti'nin bulunduğu bu işten sonra, Kadın İşçi Taburu'nda üretim gerçek anlamıyla başlar.

Kadın Birinci İşçi Taburu Tarihçesi'nde bu durum "İşçi kadınların pek az iş gördükleri ve hatta bir günde bir erkeğin yapabileceği işi ancak on kadının yaptığı görülmüş ve binâenaleyh (bundan dolayı) işçi kadınların taşralar ve bu gibi işlerle me'lûf (alışkın) bulunanlardan celbi (getirilmesi) husûsu Cemiyet-i İslâmiye'ye teklif olunmuştur" şeklinde anlatılmaktadır. Eldeki kaynaklardan, bastırın kış koşullarında kadın işçilerin araziye çıkarılmasına ara verildiği ve işçilerin iplik eğirmek ve dikmiş dikmek gibi daha hafif işlerde kullanıldığı anlaşılmaktadır; ancak, eldeki bilgilerden taburda genelde ne üretildiği bile tam olarak anlaşılamamaktadır.

Elimizde bulunan Kadın İşçi Taburu ile ilgili bilgilerin hemen hemen tamamı Osmanlı ordusu tarafından hazırlanmış belgelerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, eldeki belgeler Kadın İşçi Taburu'ndaki üretim koşulları ve kadın işçilerin yaşam koşulları hakkında değil, taburun askeri hiyerarşisi, disiplini, kılık ve kıyafeti ve askeri yapısı gibi askerlikle ilgili yapısal ve şekilsel bilgiler içermektedir. Askerlik tarihi açısından büyük önem taşıyan bu belge ve bilgilerin, kadın tarihi ve emek tarihi açısından "kıymet-i harbiyesi" ne yazık ki o denli yüksek değildir.

Yine de, bu bilgiler Osmanlı ordusunun Osmanlı kadınlarına nasıl yaklaştığı konusunda da çarpıcı örnekler içermektedir. Taburun merkezi, İstanbul'dan oldukça uzak bir yerde, Üsküdar'da, Sultan Tepesi'nde bulunan ve Edip Bey Köşkü adıyla anılan gözden uzak ve metruk bir binadır. Hemen, Edip Bey Köşkü'nün tamirine başlanır. Yakınlarda bulunan bir camide kadınlar için ayrı bir bölme yaptırılır. Üsküdar'daki hastanenin bir koğuşunun da kadın işçilerin kullanımı için boşaltılması sağlanır. Yani, Kadın İşçi Taburu'ndaki kadınların sağlık ve ibadetle ilgili ihtiyaçlarının tamamı Üsküdar'dan çıkmaksızın halledilebilecek hale getirilir. Subaylar ve erkek personel için de bitişikteki bir başka bina kullanılır. Bu küçük binanın içinde, kadınları korumakla görevli askerler ve nöbetçi subaylar kalmaktadır. Edip Bey Köşkü'nün alt katındaki yemekhanede toplantılar ve eğitimler yapılmaktadır. Üst katlarda ise yatakhaneler vardır ve bu binaya erkeklerin girmesi yasaktır. Subaylar da bu binanın içerisine pek girmezler. Zaten subayların kadın işçilerle teke tek yalnız kalmaları bile yasaktır. Aynı yasak, kadın kâtime ve memureler için de geçerlidir; bu kadınların da erkek askerlerle yalnız kalmaları kesinlikle yasaktır.

Kadın İşçi Taburu'nun etrafı silahlı erkek askerler tarafından kuşatılmış, nöbetle beklenir bir haldeydi. Nöbetçi askerlerin taburun içindekileri mi dışarıdan, dışındakileri mi içeriden koruduğu hiç belli değildi. Taburun tatil olduğu günlerde, tabur dışına çıkan kadın işçilerin gözetim altında tutulabilmesi için polis memurlarına görev verilmiş, tabur subay ve kâtimelelerinden bazıları da özel olarak bu işle görevlendirilmişlerdi.

Taburun içinde de kayıtsız ve şartsız bir erkek egemenliği söz konusuydu. Altı erkek subay Kadınları Çalıştırma Cemiyeti tarafından seçilmiş kadın kâtime ve memureler aracılığıyla "her an bir disiplin suçu işleyebilecek" olarak algılanan işçi kadınları kontrol (zabt-ı rabt) altında tutmakla yükümlüydü. Taburda suç işleyen kadın işçileri yargılamak amacıyla oluşturulmuş olan disiplin kurulunda, üç erkek üyeye karşılık yalnızca iki kadın üyenin bulunması da ayrıca dikkat çekiciydi.

Birinci Kadın İşçi Taburu, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti başkanı Enver Paşa'nın Alman modelini örnek alarak, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti aracılığıyla hazırlattığı bir kişisel girişimdi. Osmanlı ordusunun bu kadın işçilere yönelik olarak ne bir ihtiyacı ve ne de bir talebi vardı. Cemiyetin 8 Haziran 1918 tarihli başarısız ikinci kongre denemesinden sonra dağılma sürecine girmesi, Enver Paşa'nın 2 Kasım 1918 günü bir Alman denizaltısıyla yurtdışına kaçmasıyla daha da hızlanınca, gelişen olaylar Enver Paşa'nın bu "şahsi" girişiminin de sonunu hazırladı.

Diğer bir deyişle, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti başkanı ve Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver Paşa'nın emriyle 10 Eylül 1917 günü Birinci Ordu bünyesinde oluşturulmuş olan Kadın İşçi Taburu, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti aracılığıyla toplanmış olan birtakım fakir kadınların gözlerden uzak bir kışlada Osmanlı ordusu tarafından yedirilmesi içirilmesi, giydirilmesi ve barındırılması için kurulmuştu. Enver Paşa 2 Kasım 1918 günü İstanbul'dan kaçmak zorunda kalınca, onun kurdurmuş olduğu Kadın İşçi Taburu da bir ay içinde, 1 Ocak 1919 günü, lağvedilerek tarihe karıştı...